

Ο ΤΑΙΝΑΡΙΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ

Θεόδωρος Κ. Πίτσιος
Επίκουρος Καθηγητής Ανθρωπολογικού Μουσείου

Πολυετείς παλαιοανθρωπολογικές έρευνες με επίκεντρο την παραλιακή θέση Απήδημα, δυτικά της Άρεόπολης, είχαν ως αποτέλεσμα την αποκάλυψη ενός ενι-

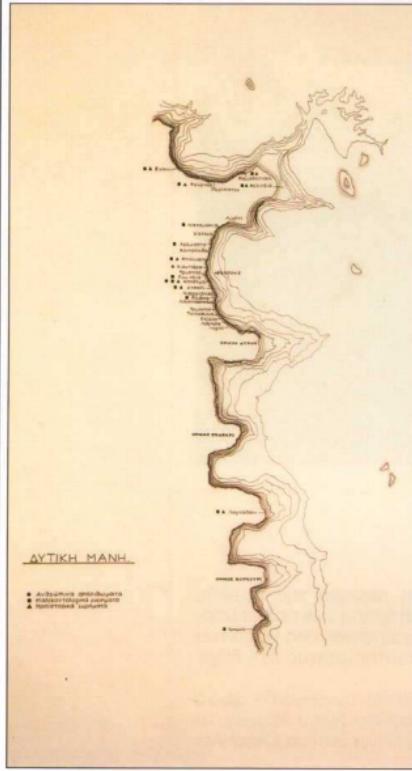

αίου χώρου παλαιοιλιθικής κατοίκησης, στην ευρύτερη περιοχή της δυτικής Μάνης (σχ. 1). Ιδιαίτερα, είχε επισημαθεί η καλύτερη διατήρηση των παλαιομορφολογικών χαρακτήρων του όρμου του Οιτύλου και η διαμόρφωση στο χώρο του ευνοϊκών συνθηκών για την προσέλκυση ανθρώπινης δραστηριότητας στη διάρκεια της Παλαιοιλιθικής.

Οι έρευνες διεξάγονται από το Ανθρωπολογικό Μουσείο σε συνεργασία με το Εργαστήριο Ιστορικής Γεωλογίας-Παλαιοντολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, το Ινστιτούτο Γεωλογικών και Μεταλλευτικών Ερευνών και το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

No 229: Κρανίο ΛΑΟ1/Σ2
στο φυσικό του υπόστρωμα
(*in situ*).

Ταινάριος
Νο : Σημά 1.

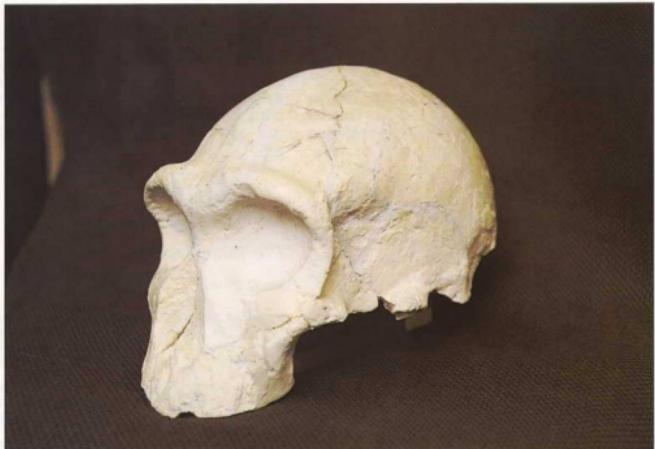

To Απήδημα

Στο Απήδημα, που είναι η πιο σημαντική θέση της περιοχής, εντοπίστηκαν στρώματα παλαιολιθικής κατοικήσης διαφορετικών περιόδων και σημαντικά ανθρώπινα σκελετικά ευρήματα που προέρχονται από 6 έως 8 διαφορετικά άτομα. Στις σημειεύσεις συνθήκες, οι χερασταί απολιθωματοφόροι ορίζοντες της θέσης εμπίπτουν ακανονίστη διαμόρφωση και διεισδουμένοι κάθε από τη σημειωνή θαλάσσια επιφάνεια. Η κατάσταση αυτή οφείλεται σε δύο τουλάχιστον παλαιότερες μεταβολές της θαλάσσας οι οποίες κανονίστηξαν την επιπέδου και αντίστοιχες εκτεταμένες διαβρώσεις των στρωμάτων γραφικών αποθέσεων του χώρου, καθώς και στη σημειωνή θαλάσσια επίκλιση. Ανασκαφικές τομές έχουν γίνει σε τέσσερα καροτήσια κοιλάδωματα, που είναι διανομημένα σε ύψος από 4 έως 19 μέτρα πάνω από τη θάλασσα. Η ανασκαφική διάδικασία προχώρησε εξαιρετικά αργά, όπως επιβάλλεται σε τέτοιες περιπτώσεις, επιδωκόντας τη συγκέντρωση του συνόλου των γεωλογικών, παλαιοντολογικών, παλαιοανθρωπολογικών, και προϊστορικών ευρημάτων, κα-

θώς και την ακριβή χωροταξική κατανομή και συσχέσιό τους. Επί, παρά τον μικρό όγκο των επιχώσεων που έχουν ανασκαφεί στο Απίδημα (συνολικά ca 5 κ.μ.), ο όγκος των πληροφοριών που έχουν, ήδη, δημοσιεύτει για τη θέση είναι εξαιρετικά μεγάλος, χωρίς να έχει ολοκληρωθεί η πειρεργασία των συγκεντρωμένων στοιχείων.

Η ιδιαιτέρη επιτυχία της ανασκαφικής έρευνας στο Απίδημα έγκειται στην αποκάλυψη σημαντικού αριθμού σκελετικών ευρημάτων των παλαιολιθικών ανθρώπων της δυτικής Μάνης. Η σημασία των παλαιοανθρωπολογικών ευρημάτων, και κυρίως των ανθρώπινων αποθέμάτων παλαιότερων γεωλογικών περιόδων, συνιστάται στο ότι επιτρέπονται η μελέτη της βιολογικής εξέλιξης του ανθρώπου. Πλαισιοναρφός της ανθρώπινης εξέλιξης και απαραίτητη προϋπόθεση για την ερμηνεία των παλαιοανθρωπολογικών ευρημάτων αποτελούν τα στοιχεία της πλειστοκανικής Γεωλογίας και της πλειστοκανικής Παλαιοινθροπολογίας. Ενώ τα πολιτισμικά κατάλοιπα της Παλαιολιθικής αποτελούν συνέπεια της βιολογικής εξέλιξης του ανθρώπου, και διαπει-ρα της ανάπτυξης του εγκε-

No 546: Κρανίο ΛΑΟ1/22
(αναπαράσταση).

φάλου και της ανθρώπινης ευφυΐας.

Ευρήματα Κρο-Μανιόν (*Homo sapiens*)

Σε άνω-παλαιολιθικούς ορίζοντες στο Απήδημα έχει έρθει στο φως αριθμός παλαιο-ανθρωπολογικών ευρημάτων που ανήκουν σε απολιθωμένες μορφές του σύγχρονου *Homo sapiens*.

Το πιο ενδιαφέρον από αυτά ήταν γυναικείος σκελετός, βιολογικής ηλικίας 20 ± 3 ετών, που βρέθηκε ενταφιασμένος σε εμβρυϊκή στάση, στην έσοδο της σπηλιάς Γ. Η διαμόρφωση των οστών της νεαρής γυναικας, που είχε ζήσει περίπου πριν από 30.000 χρόνια, παραπέμπει στον ανθρωπολογικό τύπο του Κρο-Μανιόν, ο οποίος είναι γνωστός από αντίστοιχες άνω-παλαιολιθικές θέσεις της Ευρώπης, αλλά και μεσο-παλαιολιθικές θέσεις της ανατολικής Μεσογείου.

Ευρήματα πρώιμου *Homo sapiens*

Τα πιο σημαντικά παλαιοανθρωπολογικά ευρήματα από

το Απήδημα είναι δύο απολιθωμένα κρανία (ΛΑΟ1Σ1 και ΛΑΟ1Σ2), που βρέθηκαν τοποθετημένα σε μικρή εσοχή του ασβετολιθικού τοιχώματος της σπηλιάς Α. Τα δύο κρανία βρέθηκαν ενωματωμένα σε πλειστοκανικό στρώμα οστεοπαγούς με εξαιρετική συνεκτικότητα. Με βάση τους ανθρωπομετρικούς και μορφολογικούς χαρακτήρες του κρανίου ΛΑΟ1Σ2, που καθαρίστηκε στα εργαστήρια του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, καθώς και τα γεωλογικά στοιχεία που διαβεβαύμενα για τον προσδιορισμό της ηλικίας του, τα ανθρώπινα ευρήματα της σπηλιάς Α τοποθετούνται χρονολογικά μεταξύ 100 και 300 χιλ. χρόνων και ταξινομούνται φυλογενετικά σε αρχαϊκές μορφές του *Homo sapiens* (Προ-Νεάντερταλ), από τις οποίες εξελίχθηκε ο κλασικός Νεάντερταλ που έζησε στη διάρκεια της τελευταίας παγετώδους περιόδου στο γεωγραφικό χώρο της Ευρώπης.

Για τα ευρήματα αυτά έχει προταθεί η συστηματική ονομασία *Homo (sapiens) taenarius* [Ταινάριος, ανθρώπος], εωστόσο ολοκληρώθηκε ο εργαστηριακός καθαρισμός των ευρημάτων και έδασφαλιστεί η ηλικία τους με απόλυτες χρονολογήσεις.

Ο άνθρωπος του Νεάντερταλ

Στις αρχές του 20ού αιώνα, σε αρκετές ευρωπαϊκές θέσεις εντοπίστηκαν ανθρώπινα απολιθώματα της Würm παγετώδους (ca 100-40 χιλ. χρ.), που έχουν ονομαστεί "κλασικός Νεάντερταλ", από το πρώτο ανάλογο εύρημα στη βόρειο Γερμανία το 1856.

Εκτός ο άνθρωπος του Νεάντερταλ έχει αποτελέσει προσφύλεξ αντικείμενο συζήτησης και επιστημονικής αντιδικίας. Τα βασικά ερωτήματα γύρω από αυτόν είναι: α) της προέλευσής του, β) της ερμηνείας του μορφότυπου του και γ) της φυλογενετικής μετεξέλιξης του ή αντίθετα της εξαφάνισής του.

Στην εποχή μας, τα δύο πρώτα ερωτήματα φαίνεται να έχουν απαντθεί οριστικά. Εποι, μια σειρά πρώιμων ευρωπαϊκών ευρημάτων, στα οποία πρέπει να ανήκουν και τα κρανία ΛΑΟ1/Σ1 και ΛΑΟ1/Σ2 από το Απήδημα, όπως ο άνθρωπος των Πιτεραλώνων, ο άνθρωπος του Arago της Γαλλίας και ο άνθρωπος της Atapuerca της Ισπανίας, έχουν προεκτείνει τη φυλογενετική ιστορία του Νεάντερταλ κατά 200 έως 300

χι. χρόνια στο παρελθόν, υπαγορεύοντας τη φυλογενετική του προέλευση από αρχαιές μορφές του *Homo sapiens*.

Σε ό,τι αφορά την ερμηνεία της ανθρωπολογικής διαμόρφωσης του Νεάντερταλ, νεότερες έρευνες επιβεβαώνουν την παλαιότερη άποψη του C. Howells, σύμφωνα με την οποία οι βασικοί μορφολογικοί και σωματοσκοπικοί χαρακτήρες του ήσαν αποτέλεσμα προσαρμογής σε περιβάλλον με ψυχρές κλιματολογικές συνθήκες.

Ως, προς τη φυλογενετική επιβώση του Νεάντερταλ, η σχετική συζήτηση έχει τα τελευταία χρόνια αναζωπυρωθεί γύρω από δύο αντιμέτωπες θεωρίες. Σύμφωνα με την πρώτη, μάλλον ισχυρότερη, άποψη, ο άνθρωπος του Νεάντερταλ αντικαταστάθηκε ολοσχερώς από τον σύγχρονο *Homo sapiens*, που είχε εξελιχθεί στην Αφρική και στη συνέχεια μετανάστευσε στην Ευρώπη, προκαλώντας την εξάφανση του πρώτου. Η δεύτερη θεωρία υποστηρίζει πως οι πλήθουσα οικογένειες του Νεάντερταλ, μέσω της γονιδιακής ροής από περισσότερο εξελιγμένους πληθυσμούς, είχαν τη δυνατότητα τοπικής μετεξέλειψης και γενετικής συμμετοχής στη διαμόρφωση του *Homo sapiens* sapiens.

Η διεξοδική διερεύνηση της χρονολογικής και φυλογενετικής συσχέτισης των αρχαϊκών και των σύγχρονων μορφών του *Homo sapiens* που βρέθηκαν κατά ευτυχή σύμπτωση στο Απίδημα, σε συάρτηση με την ίδιαιτερη σημασία του γεωγραφικού μας χώρου, θα μπορούσε να συμβάλλει στην επίλυση του επικαίου προβλήματος της εξελικτικής συνέχειας ή της εξαφανίσης του Νεάντερταλ.

Επίμετρο

Τα σημαντικά παλαιοανθρωπολογικά ευρήματα που βρέθηκαν στο Απίδημα, χάρη στις έρευνες που πραγματοποιήθηκαν κάτω από συνθήκες εξαιρετικού δυναμείος, έχουν κατατείνει το σημαντικό επιστημονικό ενδιαφέρον της θεώτης αυτής, και γενικότερα της ευρύτερης Μάνης, για την παλαιοανθρωπολογία του ελλαδικού χώρου και για την εξέλιξη του ανθρώπου στην Ευρώπη.

Ας σημειωθεί πως η τοπογραφική θέση του Απίδηματος στη βάση της απόκρημνης ακτής συνεπάγεται την άμεση διάβωση των πλειστοκανικών στρωμάτων του χώρου από τα θαλάσσια κύματα, που ξεπερνούν τα 10 μ. σε ύψος τους χειμερινούς μήνες, κατακλύζοντας ολοσχερώς και διάβρωντας τα στρώματα της σπηλιάς Α, όπου βρέθηκαν τα κρανία ΛΑΟ1/Σ1-Σ2, και των γειτονικών εγκούλων.

Έτσι, έχει διασωθεί και βρίσκεται στη διάθεση της επιστημονικής έρευνας λιγότερο από το 5% του αρχικού όγκου των πλειστοκανικών αποθέσεων του χώρου. Οπως η επίχωση του σπηλαίου Ε, κύριου χώρου παλαιοιθικής κατοικήσης στο Απίδημα, έχει ολοκληρωτικά διάβωσεται και εκπλυθεί από τη θάλασσα μαζί με τα ευρήματα που περιείχε.

Παρ'όλα αυτά, η συνέχιση των ερευνών στο

Απήδημα παρεμποδίζεται συστηματικά από εκείνους που οφείλαν κάθε υποστήριξη στη διεξαγωγή τους. Προφανώς, η καταστροφή των παλαιοανθρωπολογικών ευρήμάτων της Μάνης είναι προτιμότερη από τον εμπλουτισμό του Ανθρωπολογικού Μουσείου καθηγητής της Ανθρωπολογίας της Μάνης και η λόγω έμπτρησης αλλοδαπών ιδρυμάτων πιο αποδοτική από την ερευνητική αναπτυξή των ελληνικών AEI.

The Tainarius Man

Th. K. Pitsios

Paleoanthropological research of many years at the coastal site of Apidima, west of Areopoli, resulted to the discovery of a uniform area of Paleolithic habitation in the wider region of western Mani (drawing 1).

The important Paleoanthropological finds from Apidima, owed to the research which was held under exceptionally difficult circumstances, have proved the great scientific significance of this site and of the wider Mani in general for the study of Paleoanthropology in Greece and for the evolution of man in Europe.

The research is carried out by the Anthropological Museum in collaboration with the Laboratory of Historical Geology-Paleontology of Athens University and the Institute of Geological and Mining Research of Thessaloniki University.

Apidima

Layers of Palaeolithic habitation, dated in different periods, and important human skeletal finds coming from six to eight different individuals have been located at Apidima. The importance of the Paleoanthropological finds, mainly of the human fossils of earlier geological periods, lies in the fact that they permit the study of the biological evolution of man.

Cro-Magnon (*Homo Sapiens*)

A number of Paleoanthropological finds, belonging to ossified types of the contemporary *Homo Sapiens*, has been discovered in the Upper-Paleolithic layers of Apidima. The most interesting among them is a female skeleton. The bone formation of the woman, who had lived about 30,000 years ago, refers to the Cro-Magnon anthropological type, known from analogous Upper-Paleolithic sites in Europe and Middle Paleolithic ones in Eastern Mediterranean.

Early Homo Sapiens Finds

The most important Paleoanthropological finds from Apidima are two ossified skulls (ΛΑΟ1/Σ1 and ΛΑΟ2/Σ2). On the basis of the available data, the human finds from cave A are dated between 100 and 300 thousand years and are classified in the *Homo sapiens* types (Pre-Neanderthal). The systematic name *Homo (Sapiens) Taenarius* has been proposed for these finds, until their laboratory cleaning has been completed and their age has been secured by absolute dating.

The Neanderthal Man

Human fossils of the Würm Glacial (c. 100-40 thousand years), which have been named "classical Neanderthal", have been located at quite many European sites in the beginning of our century. A series of early European finds, to which the skulls (ΛΑΟ1/Σ1 and ΛΑΟ2/Σ2) from Apidima must also belong, such as the Petralona, the Arago (France) and the Atapuerca (Spain) man, have extended the phylogenetic history of the Neanderthal man 200 to 300 thousand years in the past, dictating his phylogenetic origin from the archaic forms of *Homo Sapiens*.

Βιβλιογραφία

- Hublin, J. J. 1996: "The first Europeans". *Archaeology*, Jan-Feb, no. 36-44.
Lax, E. 1995: "Quaternary Faunal Remains from the Cave Site of Apidima, Lakonia (Greece)". *Acta anthropologica*, 39, 1-2, 1995, σσ. 127-136.
Θ. Κ. Πίτσιος 1979: "Παλαιοανθρωπολογικές ερευνές στη θέση Απίδημα της Μέσης Μάνης". *Αρχαιολογία*, 19, 2, σσ. 95-105.
Θ. Κ. Πίτσιος 1985: "Παλαιοανθρωπολογικές ερευνές στη θέση Απίδημα της Μέσης Μάνης". *Αρχαιολογία*, 20, 2, σσ. 195-205.
Θ. Κ. Πίτσιος 1986: "Παλαιοανανδιδούμενα θεματούντα της Μεσογείου και συνδυών τη μεθόδου στη χρονολόγηση των παλαιοανθρωπολογικών ευρημάτων της Μάνης". *Ανθρωπολογία*, τόμος 8, σσ. 23-32.
Θ. Κ. Πίτσιος 1995: "Πούλογος". *Acta anthropologica*, 39, 3, σσ. 9-14.
Θ. Κ. Πίτσιος, Μητ. Αυγουστίου 1995: "Διερεύνηση επιπλεοντικών γρανάριων στην Απίδημα. Ο Ταίναριος ανθρώπος". *Ημερίδα 18.4.89*. Αθήνα.
Θ. Ροντογιάννη, Α. Μέττος, Χ. Γεωργίου 1995: "Τελαρούς και Μορφολογικές παραγόμενες στην επιπλεοντική περιοχή Οικουλο-Πύργου Δυτ. Μάνης". *Acta anthropologica*, 39, 1-2, σσ. 93-102.
G. B. Stringer, J. J. Hublin, B. Vandermeersch 1984: "The Origin of anatomically Modern Humans in Western Europe". *The Origin of Modern Humans*, σσ. 51-135.